

V tej razliki tiči dostikrat tudi jabolko prepira med pristaši »stare« in »nove« umetnosti. Zakaj, pravijo »stari«, zakaj se tak »modernist« samo malce poigra in že napacka sliko, ki bo zagotovo sprejeta na katerokoli razstavo? Zakaj pa žirija ne da priznanja njihovim naporom, ko v potu svojega obraza skušajo ustvariti popolna realistična dela? Vsaj deloma bo držalo naslednje: ko so sledili naravi, niso privzemali iz nje samo tistih likovnih prvin, ki so bile bistvene za njihovo doživetje, temveč hkrati še niz drugih, ki so nepotrebne in torej delo v celoti motijo. Vprav nasprotno pa denimo, abstrakten slikar od vseh ponujajočih se vizualnih mikov izbere le tiste, ki se prilagajo njegovemu občutku za izrazno lepoto ali za samo okusnost. Taka zoženost problematike na enem platnu je gotovo samo v korist enotnemu učinkovanju dela, ki je, če drugega ne, vsaj okusno, gledavca in okolico nemoteče.

(Se nadaljuje)

Marijan Tršar

PRIČEVANJA

DEJSTVA, VZBURJANJA IN PROCESI

Precej bridkih in kritičnih metafor, pa tudi grenkobne simbolike je v pričevanjih nekaterih slovenskih zamejskih avtorjev, ko načenjajo nekatere izmed tistih nenehno aktualnih in pogostokrat tako presenetljivo prepletajočih se osnovnih silnic v splošnih razmerah slovenske narodnostne skupnosti onstran naše zahodne meje. V osebno zavzetih, tudi polemično vzbujenih in včasih nemara preveč belo-črno shematičnih ocenah ter v poizkusih esejističnih razčlenitev je namreč bolj ali manj neposredno prisotna kompleksna tema zunanjega, »uradnega« statističnega regresa naše manjšine, svojevrstnega, če to tako označimo, »kulturno-jezikovnega prepletanja« in sodeč pač po vsem tem sorazmernega usihanja narodne zavesti v komaj minulih letih. Seveda pa je za stvarnejše razmišljanje o teh (tudi po človeških komponentah) tako občutljivih zadevah nujno najprej poseči nekoliko nazaj, vsebinsko zaokrožiti nekatera temeljna dejstva, pojavne oblike, izhodišča, čemur je tudi namenjen prvi, uvodni del teh pripisov. Kolikor za sedaj odpišemo druge vidike, gre predvsem za kardinalno vprašanje dognanosti.

Izpraševanje vesti, tako z nekakšno grenkobno simboliko glosira slovenski tržaški avtor nekatere izmed tistih raznoterih, včasih tudi absurdno prepletajočih se silnic in pojavov v vedno ne povsem prozornem odblesku manjšinskega zrcala. Spričo sem ter tja tudi presenetljivo neprijetnih izkušenj se mi zdi umestno ponoviti, »da namreč polresnice niso nikjer (tu mislim seveda na stvarno celovitost manjšinske tematike, vključujoč odnose med tako imenovano večino in avtohtonim slovenskim prebivalstvom) tako malodušno obremenjene kot prav na notranjem, še po svojih človeških komponentah tako nervoznem manjšinskem torišču« (Premiki v miselnosti IV, Sodobnost, št. 12, 1966). Kolikor za sedaj odpišemo druge vidike, gre predvsem za kardinalno vprašanje dognanosti, natančnosti, kar že ipso facto izključuje tako »vtikanje glave v pesek«, pa tudi drugi ekstrem — vzburljivi plat zvona, temveč terja dejansko nepristransko, skrbno, potrpežljivo iskanje prave resnice, nenehnega raziskovanja

vseh »manjšinskih« sestavin od materialno politično-socioloških elementov do sedanje stopnje narodnostne zakoreninjenosti in zavednosti, jezikovno-kulturne prizadetosti in vneme ter do krhkih, vendar pogostokrat sila pomenljivih psiholoških in sorodnih odtenkov.

Trenutno pa smo v glavnem v položaju, ko nekaterim ključnim procesom sledimo le delno, sporadično, približno, ko o kolikor tolikšni preciznosti lahko govorimo le v parcialnih primerih, kar vse neizbežno vodi k ad hoc improvizacijam in k včasih dvomljivem poenostavljanju, od tega pa je do napačnih vrednotenj izhodišč le še majhen korak. Nekaj povsem nametanih primerov: kam je, denimo, odšlo nekaj sto slovenskih abiturientov minulih let, medtem ko natančneje vemo, da zapusti sleherno leto domače ognjišče poltretji tisoč Tržačanov (v glavnem izobražencev in kvalificiranih delavcev); dalje koliko, se pravi natančno, je na primer tistih dvoživk, ki prihajajo dnevno iz kraškega suburbija v mesto na delo, a vendar obenem ne zanemarjajo svojih vrtov in skromnih zaplat zemlje; kako narodnostno usodo doživljajo mešani zakoni; koliko in kdo so tisti šolniki v šolah s slovenskim učnim jezikom, ki s svojimi lastnimi otroci »pedagoško eksperimentirajo« v šolah z italijanskim učnim jezikom (mimogrede tovrstnega odpadništva na Južnem Tirolskem sploh ne poznajo, najti je moč kvečjemu kakega italijanskega otroka v nemški šoli); koliko in iz kakšnih slojev so tisti, ki so šteli za svojo narodno in moralno dolžnost, da svoj italijanizirano popačeni priimek spet povrnejo v izvorno obliko; kolikšen odstotek je redno naročen in torej redno prebira slovenske zamejske in druge publikacije; koliko Slovencev ima izkaznico te ali one stranke, če dlje ne naštevamo. Seveda je to zgolj nekaj predalčkov iz narodnostne statistike, katero so nemški Južnotiroolci razbili v skoraj neverjetne podrobnosti. Res je, do nekaterih podatkov se bo težavno dokopati, nemara včasih kakega vidika tudi ne bo mogoče povsem jasno izluščiti, vendar brez takega matematično dognanega, stvarnega fundamenta, če ga tako označim, ni mogoča sinteza, ni moč prodreti posameznim procesom pod kožo; nemogoča pa je tudi meritornejša presoja, kaj v dani situaciji, konfliktnem žarišču lahko pospeši ali pa ohromi narodno življenje in skladen razvoj manjšine.

Ogledalo, ki ga namreč manjšini nastavlja in ponujajo drugi, domala praviloma ne pokaže vsega ali pa pogostokrat v tako popačenih, izkrivljenih obrisih, da omogoča v brk dejanskim razmeram tudi povsem nenatančne dedukcije. Med take (vsekakor pomembnejše) poizkuse z druge strani sodi tudi vnovična vnema za javno valoriziranje samovoljne dodatne ankete (stolpec 11) iz rednega popisa prebivalstva oktobra leta 1961 na Tržaškem o osebah, »ki ponavadi v krogu družine govorijo slovensko«, s čemer se začenja sorazmerno obširen zapis v uradnem informativnem glasilu italijanskega ministrskega sveta (Il gruppo etnico sloveno nel territorio di Trieste, Sua consistenza, status giuridico, istituzioni economiche e culturali, »Vita italiana«, št. 8, 1967). To je pravzaprav že drugič, ko ta uradni priročnik načjenja problem »številčne konsistence« slovenske manjšine v Italiji. Prvič se je to zgodilo pred štirinajstimi leti (L'Italia e il T. L. T., »Documenti di vita italiana«, št. 28, 1954), ko so ugotovili, da živi na tržaškem področju 39.145 rezidentnih Slovencev,¹ pri čemer

¹ Po razpredelnici D iz revije »Esteri« (št. 8, 1954) je bilo v Trstu 27.525 rezidentnih Slovencev ali 10,10 odstotkov vsega prebivalstva; v Miljah 1435 Slovencev ali 11,37 odst.; v Devinu-Nabrežini 3.476, oziroma 67,50 odst.; v Dolini 4821 Slovencev in nobenega Italijana; v Zgoniku 1316 Slovencev in nobenega

so citirali kot vir takratni statistični bilten angloameriške vojaške uprave (Bollettino statistica G. M. A. št. 7-8, 1955). Toda še pri tako pazljivem prelistavanju te številke omenjenega biltena ni moč zaslediti podatka o »rezidentnih Slovencih«, medtem ko je iz poluradnega zunanjepolitičnega štirinajst dnevnika »Esteric« št. 8/1954 (II problema di Trieste, La popolazione slava per lingua, tradizioni e sentimenti, e che tale intende rimanere, in tutta la zona si avvicina alle 40 mila contro 257 mila) razvidno, da je šlo za posredno metodo na osnovi vpisov v osnovne šole s slovenskim učnim jezikom. Leta 1951 so torej ugotovili 6742 Slovencev več kakor leta 1921, ko so povpraševali o jeziku, ki ga anketiranec »običajno govori«. Če namenoma pustimo ob strani vse drugo, je vendarle nadvse značilno (sklepaječ seve po omenjenih italijanskih zaznamkih), da slovensko prebivalstvo tudi v tem burnem obdobju ni usihalo, temveč se je celo okrepiło za dobro petino (leta 1921 32.403). Še nekaj je pri tem nujno upoštevati: razdobje do leta 1943 sodi še v fašistično ero skrajno brutalnega raznarodovanja, če sploh ne omenjamo druge svetovne vojne z vsemi njenimi grozodejstvi, fizičnim iztrebljanjem, deportacijami in migracijami.

Omenjena številka revije »Documenti di vita italiana« pa je objavila še zanimive podatke o Slovencih na Goriškem in v Videmski pokrajini (I gruppi linguistici sloveni in Italia, Dati e fatti smentiscono le false e tendenziose notizie della stampa di Belgrado sulla consistenza e sul trattamento delle esigue minoranze jugoslave in Italia). Naj se le mimogrede ustavim pri »esigue minoranze jugoslave«, saj se o »majhnosti« ponavadi začne govoriti takrat, če ponovim misel bivšega avstrijskega zunanjega ministra Bruna Kreiskega, ko je za bregom še kaj precej hujšega. Gre za anketo, ki so jo izvedli v začetku leta 1950 in jo ažurirali leta 1953 in ugotavlja na Goriškem 10.984 oseb slovenskega rodu (di origine slovena)² kar naj bi pomenilo 8,08 odstotkov v primerjavi

Italijana in v Repentaboru 572 Slovencev in nobenega Italijana. Skupno torej na celotnem področju 39145 Slovencev ali 13,18 odstotkov vsega prebivalstva.

Tabela F¹ pa navaja podatke za tržaški suburbij: v Barkovljah je bilo 30,08 odstotkov slovenskega prebivalstva; v Rojanu 11,62 odst.; pri sv. Ivanu 18,52 odst. in v Zavljah 18,58 odst., kar naj bi znašalo v celotnem suburbiju 17,13 odstotkov slovenskega prebivalstva.

²	Občina	Prebivalstvo »slovenskega rodu«	Odstotek
	Kopriva	59	1,20
	Krmin	396	4,45
	Doberdob	1325	86,43
	Dolenje	176	15,02
	Fara	37	1,86
	Foljana Redipulja	10	0,36
	Gorica	5571	13,00
	Gradišče	18	0,34
	Gradež	35	0,39
	Tržič	215	0,87
	Ronke	338	4,03
	Zagraj	29	1,19
	Škocjan	9	0,17
	Števerjan	931	91,45
	Sovodnje ob Soči	1737	93,44
	Štrancan	94	3,00
	Turjak	4	0,17
	Skupaj	10984	8,08

(Povzeto po Documenti di vita italiana, št. 28, marec 1954.)

s celotnim prebivalstvom goriške pokrajine. Po tej uradni verziji tako ravnovesje ne upravičuje kake posebne upravne avtonomije za to področje, kakor je to primer na Južnem Tirolskem. Ker te številke doslej v glavnem niso bile znane naši širši javnosti, povzemam še nekaj zanimivih dodatkov: leta 1952 je bilo v goriški škofiji med 122 duhovniki 52 Slovencev (sam stolni kapitelj pa je bil sestavljen iz 14 duhovnikov, med njimi so bili štirje Slovenci); od 749 novih obrtnih dovoljenj v obdobju 1945—1952 pa so po teh navedbah izdali Slovincem 237 ali 36,44 odstotkov dovoljenj.

Čeprav gre za stanje izpred petnajstih let, pa je tudi za nas v matični deželi posebno pomenljiva statistika o »osebah slovenskega rodu« v videmski pokrajini (Beneški Sloveniji), saj tod kljub vsem demokratičnim notranjim procesom v sosednji republiki še do danes nočejo uradno priznati obstoja avtohtone slovenske manjšine. Sicer pa je še 18. oktobra 1962 demokristjanski minister Medici govoril v italijanskem senatu, da v videmski pokrajini ni slovenske manjšine, temveč le prebivalstvo, ki v družinskem krogu govori nekakšno »slovansko narečje« (podčrtal J. J.). Res je, leta 1911 so tod našeli 36.171, leta 1921 pa 33.932, medtem ko tabela II iz leta 1950, oziroma 1953 navaja 22.936 oseb »slovenskega rodu«, kar pomeni 10.996 manj kot leta 1921.³ Še bolj zavoljo bornirane restriktivnosti in mentalnih rezervacij je značilna obrazložitev teh podatkov ob osrednjem sklicevanju, da gre za »daljnji slovanski rod«, ki ima bolj kot kaj drugega zgodovinsko vrednost (che lontana origine slava di tale popolazione ha piu che altro un valore storico) ob seveda obveznem zaključku z debelo tiskanimi črkami, da je teh pripadnikov »daljnega slovanskega rodu« zgolj 2,88 odstotkov v primerjavi s celotnim prebivalstvom. Aprioristično, apodiktično glosiranje, da so se ti »daljnji slovanski sorodniki« perfektno stopili z italijanskim prebivalstvom (perfettamente assimilata alla popolazione italiana) ob propagandističnem sklicevanju, da je bil tod leta 1866 le en glas proti priključitvi h kraljevini in da med prvo svetovno vojno ni bilo nobenega dezertarja (kako precej drugače je bilo med drugo

³ Ob podatkih iz leta 1950, oziroma 1953 smo primerjalno upoštevali še rezultate štetja iz leta 1911 in 1921 (osebe »slovenskega rodu«).

Občine	1911	1921	1950 (1953)
Ahten	1897	4058	651
Dreka	1424	1543	1330
Fojda	1570	1413	1110
Grmek	1676	1617	1380
Praprotno	1230	950	974
Podbonesec	—	—	3143
Št. Lenart	2623	2465	2038
Špeter Slovenov	3515	2977	2340
Sovodnje	2041	1905	1914
Srednje	2005	1784	1650
Tavorjana	802	774	1652
Brdo	2942	2672	1976
Neme	1305	1885	154
Tipana	3693	3228	2624
Tarčent	2296	2086	—

(Povzeto VI Censimento della popolazione del Regno d'Italia 1921, vol. XIX, str. 274; Documenti di vita italiana, št. 28, marec 1954; Feigel, Nanut, Beneška Slovenija, Gorica 1950, str. 15.)

svetovno vojno — op. J. J.), pač ne more predružačiti zgodovinskega dejstva, da je bilo na tem hribovitem, teže prehodnem področju s skopo zemljo in občutnimi migracijami še vedno (po uradnem priznanju) celo po skoraj sto letih 22.936 prebivalcev »slovenskega rodu«. Čeprav naj bi govorili nekakšno drugorazredno »slovansko narečje« (Medici), ni mogoče zanikati, da jim je tekla slovenska zibelka, da so bila njihova prva spoznanja povezana s slovenskim materinim jezikom.

Sicer pa so se vsega tega po drugi svetovni vojni zavedali tudi pristojni italijanski krogi, saj je vlada (11. julija 1945) posebej obljubila,« da bo med drugim dovoljeno prosto občevanje v materinščini ne le v zasebnih odnosih, na javnih zborovanjih in v tisku, temveč tudi v odnosih s politično, upravno in sodno oblastjo, razen tega pa tudi pouk v materinem jeziku in uvedba krajevnih samouprav.«⁴ Tej načelni deklaraciji je sledila okrožnica videmska prefekta; ta se je sklicevala prav na to vladno izjavo in vnovič zagotovila »popolno spoštovanje pravic glede kulta slovenske narodnosti v mejah Italije,« in zatrdjevala, »da bodo v tem smislu izdali vsa potrebna navodila.«

Ladincev, ki so zaradi svojega retoromanskega rodu, mimogrede, precej »bližji sorodniki« sodržavljanov na polotoku, so oktobra leta 1961 med rednim popisom prebivalstva našeli 12.594 ali 3,4 odstotka v primerjavi s celotnim prebivalstvom v bozenski pokrajini, oziroma vis à vis 237.717 Nemcev in 128.271 Italijanov. Torej jih je 10.342 manj kot beneških Slovencev po podatkih iz leta 1950 oziroma 1953, vendar pa to rimskega zakonodajalca ni motilo, da tej »neznatni manjšini« ne bi bil določil vsebinsko enake posebne zaščite kot skoraj dvajsetkrat številnejšim Nemcem na Južnem Tirolskem. Za Slovence pa vse do danes ni bilo nikakršnih »ustreznih navodil«, kakor jih je obljubljal videmski prefekt že leta 1945 in slovenski jezik ima domovinsko pravico le še v kaki redki skromni zakristiji pri razlagi veronaukove abecede. Brž ko pa sede tak hribovski paglavec v svojo prvo šolsko klop, že mora govoriti italijansko. Profesor A. Mekkinger pač z vso strokovno in moralno avtoriteto razčlenjuje, »da je jezik tudi organ, ki pomaga, da se v posameznem človeku razvije njegova osebnost. Pravilno pa se razvije osebnost, če se gradi na ljubezni do materinega jezika, do spoštovanja vse dediščine človekovega rodu in naroda.« Priporočila UNESCO bi rada preprečila tako negativno možnost, da bi torej kogar koli opeharili za tisto duhovno nezamenljivo zakladnico, ki jo pomeni materin jezik. Celo če nekatere osebe ne bi razumele dobrodejnosti uporabe materinega jezika, tako med drugim opozarja poročilo strokovnjakov, »in so prepričane, da je tak pouk njim v škodo, potem si morajo učitelji in oblasti prizadevati, da si pridobe zaupanje prebivalstva in ga prepričati, da uporaba tega ali onega jezika ne daje prednosti nobeni skupini prebivalstva na škodo druge. Prizadevati si morajo, da prebivalstvo vsaj poskusno prejme pouk v materinščini, ker bo potem, ko bo celotno prebivalstvo ugotovilo rezultate pouka v materinem jeziku, prišlo zanesljivo do prepričanja o upravičenosti takega ravnanja.« Naj še ponovim troje izhodišč strokovnjakov UNESCO in sicer, da je materin jezik za vsakogar naravno sredstvo izražanja in ena izmed prvih potreb posameznika za vsestranski razvoj sposobnosti izražanja; da bi moral vsak učenec začeti svoje šolanje v materinem jeziku in naposled, da ni

⁴ Gl. Janko Jeri, Ustvarjalna koeksistenca in manjšine. Vprašanja naših dni, št. 1. 18. januarja 1961.

ničesar v ustroju katerega koli jezika, kar bi ga onesposobljalo, da bi bil sredstvo za posredovanje moderne civilizacije (*Le emploi des langues vernaculaires dans enseignement*, UNESCO, Paris, 1953, str. 80 in druge).

In sinteza, temeljni sklep iz vsega tega? »Sistem, ki onemogoča posameznikom in etnični skupini osnovno vzgojo v materinščini, pomeni diskriminacijo s psihološkega, sociološkega in pedagoškega vidika.« To je nepristranska sodba, vrednotenje, ki temelji na akumulaciji svetovnega znanja o teh tako v živo zasekanih vprašanjih in se obenem navdihuje ob plemenitem postulatu ustvarjalnega medsebojnega sožitja in sodelovanja. Tudi mnogi italijanski strokovnjaki so zagovorniki teh dejansko humanih in resnično modernih nazorov, vendar pa vsaj za sedaj ni pričakovati, da bi italijanske oblasti vplivale na svoje državljane v krajih, kjer so same ugotovile kompaktno naseljeno prebivalstvo »slovenskega rodu«, da bi, denimo, za začetek na delni, dvojezični ali kaki drugi ustrezni specifični zasnovi usmerili prve, čeprav obotavljive korake v svet znanja v materinščini, pa četudi gre le za »un idioma slavo«. Prepričan pa sem, da se bo tod tudi to zgodilo, in sicer ne samo zavoljo globoke človečnosti svetovnih znanstvenih spoznanj o enakovrednem in izvirnem notranjem bogastvu vseh jezikov, temveč tudi zaradi zorenja intimne notranje demokratične zavesti pri naših sosedi. Pomagati pa moramo pri tem vsi, še posebej v matični državi, vendar pa včasih tudi nehote pozabljamo na rojake na tem bolj stranskem pragu domovine, ki je skupna matica nam vsem, tudi tistim iz globač Matajurja in Rezije. Stvarno, dejansko moramo storiti vsaj toliko, kolikor so že na primer pobudniki drugega kongresa Mednarodne organizacije za zaščito ogroženih jezikov (lanskega avgusta v Issime, Italija), ko so v resoluciji, ki se nanaša na slovensko narodno manjšino v Italiji, pozvali italijansko vlado, naj med drugim kot primarni ukrep razširi veljavnost zakona o šolah s slovenskim učnim jezikom na videmsko pokrajino, »da bodo tako tamkajšnji prebivalci deležni pouka v materinem jeziku.«

Pa se spet vrnimo na področje, kjer naj bi bila slovenska manjšina pravno in drugače še najučinkoviteje zaščiten: oktobra 1961 so na Tržaškem našli 13.563 Slovencev manj, kakor so jih na italijanski strani uradno ugotovili pred desetimi leti in 6821 manj kot leta 1921, med popisom, za katerega celo italijanski memorandum iz leta 1945 (*Annexe 6, Report of the Ethnical Groups in the Venezia Giulia*, str. 10) priznava: »Comme il a déjà été dit, nous ne répondons pas de l'exacitude des statistiques portant sur le recensement en question«, pomeni za popis leta 1921. Etnično-popisna algebra je bila pač tod že od prelomnice stoletja naprej nekaj povsem svojevrstnega, prirojenga »Ad usum Delphini«. Kolikor bi bile prej omenjene in druge številke tudi dejanski prerez stanja, potem bi imeli opravka z enim izmed izredno naglih procesov asimilacije (ki nič več ne zaostaja za koroško, vindišarsko-kombinatorično negativno skokovitostjo) ob perspektivi, groteskni tudi za sodobna evropska pojmovanja o teh vprašanjih, da bodo naši kraško-obmorski rojaki že čez nekaj desetletij le še etnično folklorna zanimivost. Kljub nekaterim izjemnostim tudi »stoletna« izkušnja beneških Slovencev izpodbija stvarnejšo vrednost tako zasnovanim pričakovanjem.

Indic za sklepanje o etnični pripadnosti na Tržaškem oktobra 1961 je bil »običajno govoreni jezik« (*language currently spoken*), dedukcija tako imenovanega občevalnega jezika, za katerega strokovnjaki za populacijska vprašanja OZN (*Studies of Census Methods*, št. 6) med drugim sodijo, da so takó pridob-

ljeni podatki manj prikladni za določanje etničnih skupin kot zaznamki o materinem jeziku, »ker veliko oseb različnega jezikovnega izvora že iz navade uporablja prevladujoč, dominantni jezik dežele, v kateri stalno prebiva.« Kolikor bi to prenesli na tržaške razmere, je zanimiva sodba S. Pahorja (Ustroj slovenske manjšine na Tržaškem, Zaliv, št. 5, 1967), »da govorijo italijansko (po- leg samih Italijanov): a) tisti maloštevilni državljani, katerih družine so bile že pred desetletji jezikovno povsem poitalijančene, a se oni še vedno čutijo Slovence; b) vsi tisti Slovenci, ki se zaradi pridobljene vzgoje in okolja, v katerem živijo, laže in pogosteje izražajo tudi v družinskem krogu v italijanščini; c) vsi Slovenci v mešanih družinah, saj je splošno znano, da vsaka slovenska družba, brž ko se v njej pojavi en sam Italijan, govori italijansko.« Občevalni jezik je v takih razmerah pač pogostokrat predvsem sinonim asimilacije in torej ni primeren, kakor opozarjajo izvedenci OZN, za identificiranje etničnih skupin prebivalstva. Avstrijski avtor W. Hecke sodi, da so rezultati popisov na osnovi občevalnega jezika v glavnem odsev moči, s katero je vladajoči narod vsilil svoj jezik drugim za občevalnega. Vzporedno s tem gre poudarjanje subjektivnega elementa, saj se predvsem teoretiki, ki pripadajo močnejšim, gospodujočim narodom, zlasti vnamajo, naj o narodni, jezikovni pripadnosti odloča »čustvo, zavest, volja« anketiranca. Spričo specifičnih tržaških razmer bi bila za ustvaritev kolikor toliko natančne podobe narodnega ravnovesja še vedno najustreznejša metoda z vprašanjem o materinem jeziku seveda ob dosegih takih splošnih razmer na anketiranem področju (odpravi predsodkov, sleher- nega še tako prikritega pritiska od materialnega do čisto psiholoških odtenkov), da pripadnik zares ne bo čutil nikakršne negotovosti, bojazni, če se deklarira za pripadnika tako imenovane manjšinske narodne skupnosti (podrobneje sem nekatere te in druge vidike razčlenil v eseju Izkrivljena resnica, Sodobnost, št. 6 in 7 leta 1966).

V odgovoru na interpelacijo v senatu italijanske republike je takratni podsekretar v predsedstvu ministrskega sveta (2. januarja 1962) glede jezikovne ankete-stolpec 11 med rednim popisom prebivalstva na Tržaškem oktobra 1961 med drugim zagotovil, »da povsem izključuje namene političnega in diskrimi- nacijskega značaja v odnosu do manjšine« (con assoluta esclusione di finalità di carattere politico e discriminatorio nei confronti della minoranza). Prizadeva- nja za javno valoriziranje rezultatov tega štetja v periodični publikaciji pred- sedstva vlade ob vrednotenju, da ti podatki z znatno približnostjo (con notevole approssimazione) ustrezajo številu tistih, ki pripadajo slovenski etnični skupini, saj to »ad abundantiam«, kakor pravi članek, potrjuje na primer tudi vpis v slovenske šole, pač ponazarjajo prej omenjena zagotovila v nekoliko drugačni luči. Dodajamo samo še, da se italijanske oblasti tega dognanja (Slovencev naj bi bilo 8,6 odstotka v primerjavi s celotnim prebivalstvom⁵) striktno držijo pri

⁵ Podrobnejši podatki na osnovi »občevalnega jezika« (lingua d'uso), kakor je števno vprašanje pri statistični obdelavi skrajšal osrednji rimski statistični urad, so naslednji: občina Devin-Nabrežina 2992 Slovencev in 3152 Italijanov; Repentabor 514 Slovencev in 125 Italijanov; Milje 972 Slovencev in 11651 Italija- nov; Dolina 4137 Slovencev in 1032 Italijanov; Zgonik 1148 Slovencev in 164 Ita- lijancev in Trst 15819 Slovencev in 256101 Italijanov, kar pomeni skupno 25582 Slovencev in 272225 Italijanov (Istituto centrale di statistica, 10 censimento generale della popolazione 15 ottobre 1961, Volume III, Fascicolo 32, Provincia di Trieste, Roma 1965, tab. 12, str. 24).

»doziranju« posebnih ukrepov v prid slovenske manjšine. Obrobno še na temo števnih računice na podlagi šolskih vpisov: že citirana revija Esteri (št. 8, 1954) sodi, »da pomeni vpis otrok v italijanske ali slovenske šole neke vrste stalnega in spontanega plebiscita za prvo ali drugo narodnost«. Če pustimo ob strani dejstvo, da narodnosti ni mogoče vsako leto menjati kot se na primer zamenja srajca, je vendarle očitno škodoželjno sklicevanje na tovrstne »plebiscite«, saj je tudi italijanskim poznavalcem znano (C. Schiffrer in drugi), da precejšen del slovenskih staršev pošilja svoje otroke v italijanske šole. So pa te šolske krivulje zanimive tudi iz drugega zornega kota: v šolskem letu 1945—46 je obiskovalo slovenske osnovne šole in edino nižjo srednjo šolo 4892 učencev in bi torej na osnovi tega znašalo število Slovencev 59368, kolikor presadimo kriterij v »Vita italiana« na takratne razmere, kakor ugotavlja članek »Nerealno štetje« (Primorski dnevnik, št. 250, 22. oktobra 1967) in nadaljuje: »Tudi po drugem računu pridemo do istega števila. Razmerje med 4892 učenci v letu 1945—46 in 2109 učenci v letu 1961—62 je enako kot 2,3 proti 1. Torej pomnožimo 25582 z 2,3 pa pridemo do števila 59838 Slovencev v letu 1945.« Pač še ena zanimiva potrditev teze, da je bilo etnično ravnovesje na tem področju po koncu druge svetovne vojne skoraj povsem identično s tistim, kakršnega so ugotovili med popisom leta 1910, »Handbook« angloameriške vojaške uprave iz leta 1949 in ocene tujih nepristranskih opazovalcev, kakor na primer Francoza Guy Herauda (L'Europe des enies, Paris 1963, str. 199).

Ker pač, kakor sem že uvodoma podčrtal, neposredno, iz prve roke le bolj malo vemo o fiziognomiji, dejanskih razmerah in okoliščinah, v katerih živi slovenska manjšina, so v marsičem le ilustrativne (kljub izkrivljenim, netočnim ugotovitvam o številu pripadnikov manjšine) razčlenjene statistike (seveda na osnovi občevalnega jezika) o posameznih kategorijah: starosti, izobrazbi, zaposlitvi, položaju v službah, stanovanjih. Kakor splošno ugotavlja že omenjeni članek »Vita italiana«, se je slovensko meščanstvo razvilo šele v novejšem času, medtem ko je večina slovenske narodne skupine še danes sestavljena v mestu iz delavcev, obrtnikov in manjših trgovcev, medtem ko v okolici in v vaseh iz manjših kmečkih posestnikov in ribičev. V primerjavi z Italijani so med Slovenci sorazmerno številnejši srednji letniki (1901—1916) in pa letniki 1936—1940 ter 1947—55, kakor navaja tudi S. Pahor v omenjenem pregledu (Zaliv, št. 5/67).⁶ Glede stopnje izobrazbe (število visokošolskih in srednješolskih diplom) Slovenci nekoliko zaostajajo za Italijani, vendar pa prednjačijo, da med njimi domala ni nepismenih (1,9 odstotka).⁷ Kakor je bilo pričakovati, je velik odstotek Slovencev zaposlenih v kmetijstvu (izmed 2121 je Slovencev 797 ali 37,5 odstotkov; v gradbeništvu so Slovenci zastopani s 16,8 odstotki (se pravi 1809 Slovencev v primerjavi z 8406 Italijani); v predelovalni industriji je našlo delo 11 odstotkov ali 3614 Slovencev, medtem ko je zaposleno v trgovini 8 odstotkov, oziroma 1820 Slovencev nasproti 20823 Italijanom, pri tem pa velja opozoriti, da so Slovenci predvsem odvisni delavci (70,16 odstotkov), medtem ko je pri Italijanih ta odstotek precej manjši in dosega 58,80,⁸ poleg tega pa jih skoraj ni med uradniki in tako imenovanim vodilnim osebjem. Kar se tiče prostranosti stanovanj (kot enega izmed dosežene stopnje življenjske ravnini), Slovenci sumarno zaostajajo za Italijani, čeprav je med našim življenjem več lastnikov stanovanj (podeželsko prebivalstvo) kot pri Italijanih, seveda relativno vzeto.

Vsebinska srčika zapisa o sedanjem položaju slovenske etnične manjšine na Tržaškem v »Vita italiana« je bil neprikrit namen prepričati, da je vse v naj-

⁶ (Isti vir kot v prejšnji opombi, Tab. 14, str. 25)

OBČINE	STAROSTNI RAZREDI (leta)															Skupaj	
	Občevalni jezik	Od 6	6—14	14—21	21—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75		Nad 75
1. Devin—																	
Nabrežina	509	677	554	446	495	550	529	329	407	435	599	304	204	146	171	6.151	
italijanski	288	391	284	211	268	297	288	179	214	208	191	138	81	51	65	3.152	
slovenski	221	286	270	234	224	253	240	149	195	225	207	165	122	95	108	2.992	
drugi	—	—	—	1	1	—	1	1	—	—	1	1	1	—	—	7	
2. Repentabor	58	54	60	70	66	48	47	34	42	54	31	18	20	17	21	640	
italijanski	16	5	17	32	20	10	8	5	1	5	4	2	—	—	2	125	
slovenski	42	50	43	38	46	38	39	29	41	49	27	16	20	17	19	514	
drugi	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
3. Milje	779	1.112	1.202	890	904	928	985	812	1.025	1.184	825	662	485	375	478	12.638	
italijanski	717	1.040	1.115	859	828	851	894	752	974	1.090	751	596	442	342	447	11.651	
slovenski	61	72	85	48	75	76	91	56	76	94	72	65	41	31	31	972	
drugi	1	—	4	5	1	1	—	4	—	—	—	1	—	—	—	15	
4. Dolina	353	513	400	366	441	425	440	298	405	459	324	265	186	145	181	5.175	
italijanski	105	113	68	101	122	102	115	59	62	64	50	29	20	10	12	1.032	
slovenski	248	399	351	265	318	321	325	258	340	375	274	234	166	154	169	4.137	
drugi	—	1	1	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	6	
5. Zgonik	86	160	125	95	104	112	112	76	78	98	70	58	51	50	47	1.518	
italijanski	15	15	22	21	14	15	18	11	9	5	11	5	—	4	1	164	
slovenski	75	145	101	72	90	96	95	64	68	95	59	53	51	46	46	1.148	
drugi	—	2	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	6	
6. Trst	15.055	20.068	22.829	15.742	17.050	17.721	21.524	18.205	21.994	25.495	22.170	18.410	15.616	10.521	12.567	272.723	
italijanski	14.288	18.917	21.488	14.794	16.125	16.796	20.206	17.241	20.549	25.675	20.630	17.224	12.791	9.772	11.607	256.101	
slovenski	706	1.112	1.298	918	878	880	1.064	917	1.381	1.749	1.466	1.114	769	702	865	15.819	
drugi	41	39	45	50	29	45	54	45	64	69	74	72	56	47	95	805	
Skupno pokr.	16.820	22.584	25.168	17.607	19.058	19.782	25.457	19.752	25.947	27.701	25.817	19.715	14.560	11.252	15.465	298.645	
italijanski	15.627	20.479	22.994	15.998	17.375	18.071	21.529	18.247	21.872	25.047	21.637	17.994	13.554	10.179	12.132	272.225	
slovenski	1.351	2.062	2.126	1.575	1.651	1.664	1.852	1.455	2.099	2.585	2.105	1.647	1.169	1.025	1.258	25.582	
drugi	42	43	48	34	32	47	56	52	66	69	75	74	75	48	95	858	

OBCINE Občevalni jezik	Diploma visoke šole	Srednje šolska matura	Spričevalo nižje sred. šole	Spričevalo osnovne šole	Nepismeni
1. Devin—Nabrežina	54	136	1290	3567	70
Italijanski	21	63	658	1747	55
Slovenski	32	73	632	1814	15
2. Repentabor	1	6	85	458	4
Italijanski	—	1	39	65	—
Slovenski	1	5	46	392	4
3. Milje	40	198	2319	7564	599
Italijanski	40	191	2220	6926	505
Slovenski	—	6	96	628	94
4. Dolina	9	50	539	3750	141
Italijanski	—	15	138	645	42
Slovenski	9	35	399	3102	99
5. Zgonik	1	12	144	973	6
Italijanski	—	5	49	84	2
Slovenski	1	7	93	886	4
6. Trst	5829	13363	74471	132897	5706
Italijanski	5561	12816	70288	123608	5433
Slovenski	212	488	3937	9071	250
Skupno pokrajina	5934	13765	78848	149209	6526
Italijanski	5622	13091	73392	133075	6037
Slovenski	255	614	5203	15893	466

(Povzeto po istem viru, Tab. 15, str. 26)

OBCINE Občevalni jezik	Podjetniki viš. kadri sv. poklici	Vodje in uradniki	Samostojni delavci	Odvisni delavci	Pomočniki
1. Devin—Nabrežina	29	296	323	1799	42
Italijanski	13	181	141	929	24
Slovenski	16	115	181	866	18
2. Repentabor	—	20	54	207	16
Italijanski	—	11	2	69	4
Slovenski	—	9	52	138	12
5. Milje	14	605	493	4053	117
Italijanski	14	592	436	3721	113
Slovenski	—	10	57	327	4
4. Dolina	5	94	381	1734	76
Italijanski	1	40	50	395	6
Slovenski	4	54	331	1337	70
5. Zgonik	1	36	93	380	12
Italijanski	1	16	1	71	1
Slovenski	—	20	92	309	11
6. Trst	2265	29997	11666	63319	1560
Italijanski	2141	29063	10623	58915	1439
Slovenski	100	837	1001	4319	109
Skupno pokrajina	2314	31048	13010	71492	1823
Italijanski	2170	29903	11253	64100	1587
Slovenski	120	1045	1714	7296	224

(Povzeto po istem viru, Tab. 17, str. 18)

lepšem redu, da ni nikakršnih posebnih problemov in težav; skratka, da vse teče gladko, saj res teče, vendar kako in v katero smer: na kakršno koli namreč platno projiciramo to našo, vsem skupno slovensko zamejsko panoramo, ni mogoče mimo (že pred leti poudarjenega, brž ko smo pač zvedeli za rezultate) šokirajočega etničnega minusa, ko naj bi se v pičlem razdobju dobrih desetih let statistično izgubilo malone 38 tisoč slovenskih duš (kolikor se opremo na oceno ZVU iz leta 1949 — 63 tisoč v primerjavi z 25.582 preštetimi leta 1961) in da je celo v vzporeditvi z italijansko uradno verzijo leta 1950 zmanjkalo 13.563 »alloglottov« slovenskega jezika. Razumljivo je, da se je nad tem, vsaj na papirju tako naglim procesom narodnega usihanja zamislila tudi slovenska zamejska publicistika, saj skuša bolj ali manj otipljivo razčleniti, diagnozirati nekatere s tem povezane pojave, situacije, ki naj bi sprožile te premike. Tisti, ki so vsakdanja priča, subjekt ali objekt teh sprememb, imajo pač bolj izostren posluš za razloge, spodbude teh metamorfoz, bolj ali manj tegobnih vsakdanjih »plebiscitov« in omahovanj med slovensko domovino in italijansko, latinsko »večinsko« razsežnostjo, ki zapljuskuje od vsepovsod. Poglobljeni razgovor, dialog če hočete, o tej žgoči aktualnosti na dobronamerni in stvarni podlagi, je torej le dobrodošel, pozitiven, pri čemer taka z vso resnostjo zastavljena konfrontacija nikakor pač ne more biti monopol »maziljenih in posvečenih«, kakor aludira tržaški pisec, ampak vseh, ki jim je iskreno pri srcu slovenska nacionalna usoda, prihodnost ob naši zahodni meji. To pa že a priori izključuje morebitna prestižnostna strankarska in druga licitiranja ter farizejstva, saj je stvarno enotni, operativno prodorni in učinkoviti skupni jezik o vprašanih, ki so življenjsko pomenljiva za narodnostno ohranitev in rast slovenske manjšine nezamenljiv prvi pogoj tudi za morebitni kasnejši dialog s predstavniki italijanske »večine« o teh razpotjih.

(Se nadaljuje)

Dr. Janko Jeri

RAZGLEDI

OB ZADNJI UPRIZORITVI MICKIEWICZEVIH »DZIADOV«

Poezija poljskega romantika Adama Mickiewicza sodi v tisto vrsto leposlovnega ustvarjanja, ki mu pravimo angažirana literatura. Posegala je v življenjska vprašanja tedaj razkovanega in zaslužjenega poljskega naroda, v njegovo družbeno in narodnostno problematiko. Angažirana, zavestno tendenčna literatura je že zaradi moči umetniške besede prepričljivejša od političnih programov, zato ni čudno, da je imel Mickiewicz mogočen vpliv na sodobnike in je njegova beseda zaradi več kot sto let trajajočega narodnega trpljenja močno odmevala tudi pri poznejših rodovih. Hkrati pa so Mickiewiczovi nazori o demokraciji in patriotizmu, kot odsevajo iz njegovih del, zbujali spore in boje že za njegovega življenja, zlasti pa po njegovi smrti, in to ne samo zaradi včasih nejasnih filozofskih izhodišč, temveč tudi zaradi posebnih izraznih sredstev. To velja za nekatere lirske in epske pesmi, še posebno pa za dramo *Dziady III*, (Praznik mrtvih, tretji del), ki je prvič izšla v Parizu 1832.